

IVAN DOROVSKÝ
TVORBA A ŽIVOT

*K některým společným rysům Nezvalovy, Ritsosovy, Hikmetovy
a Nerudovy poezie*

Vítězslav Nezval patří ke stejnému typu básnického tvůrce jako turecký básník Nazim Hikmet, řecký bard Jannis Ritsos nebo patriarcha latinsko-americké literatury Pablo Neruda. Uvedení umělci náleží bezesporu k největším básnickým zjevům dvacátého století.

Chci zde poukázat na některé základní společné rysy jejich tvorby, zmínit se o jejich přátelství a o jejich vztahu k nejpálčivějším otázkám naší neklidné doby a současného umění. Závažnost tématu si přirozeně vyžaduje mnohem podrobnější analýzu, než lze učinit na tomto místě. Proto je můj výklad pouze náčrtem k danému tématu.

První rys, který je vlastní Nezvalovi stejně jako Ritsosovi, Hikmetovi a Nerudovi, je jejich nezkrotná tvůrčí posedlost, která nezná odpočinku. Je to vášně, která může být spoutána na kusu papíru či na útržcích novin, která musí být vyslovena. Je to odpovědnost tvůrců před jejich lidem a před světem. Poezie je pro Nezvala, Hikmeta, Ritsose a Nerudu neoddělitelnou součástí jejich života.

Bedřich Engels říkal, že básníci mají předvídat budoucnost. Nezval, Ritsos, Hikmet a Neruda jsou z těch umělců, kteří znamenitě dovedli vycítit její vůni, vyzpívat ji, bezmezně v ni věřit. Bytostně je pojí víra v revoluční ideály a revoluční optimismus, který není plakátový, vnější, ale je hlubavý a opravdový. Jejich poezie je ryze národní a přitom hluboce internacionální.

U Nezvala, Ritsose, Hikmeta a Nerudy slova nejsou abstraktní, nýbrž mají barvu, chuť, vůni, jsou přímo hmotná. V tomto směru je například tvorba Jannise Ritsose v mnohém blízká také Jiřímu Wolkrovi. Blízkost, příbuznost tu vidím především v tom, jak Ritsos nechává mluvit svět věcí a lidí, v úspornosti výrazu, v téměř prozaické hovorovosti, v tom, že Ritsosovy výpovědi pronikají do nejrůznějších a nejprostších předmětů každodenního života, který nás obklopuje, do oněch „prostých, hmatatelných, nevinných, tišivých předmětů“, jak říká sám Ritsos, které jsou „malými kondenzátory lidské energie nebo drobnými každodenními mýty. Předmětů, které se účastní proti své vůli dramatu, jež se jich netýká, a jsou s ostatní-

mi jeho hrdiny. Jsou povolány budit zdání, že se nic neděje právě ve chvíli, kdy se děje vše“.¹

Dalším charakteristickým rysem, který uvedeně tvůrce pojí, je jejich chápání funkce umění. „Specifičnost naší doby“ — říká Nazim Hikmet — „vyžaduje novou syntézu. Klade nové požadavky na umění. A takovou syntézu může dosáhnout poezie.“ Hikmet rovněž často vyslovoval myšlenku, že v dílech velkých básníků se historie stává poezií a jejich poezie se stává historií. To je největší hodnota, jakou může dosáhnout umělecké dílo. A vrcholů poezie dosahují umělci, kteří jsou zároveň účastníky historie.

Nelze přirozeně vysvětlit všechno pouhou revoluční orientací uvedených básníků, ať jde o vztah Nezval — Ritsos, Ritsos — Wolker či Hikmet nebo Nezval — Ritsos, Nezval — Neruda. Nepochybně tu hraje úlohu ta skutečnost, že například Nezvalova v podstatě humanizující poezie je mnoha podstatnými motivy spjata s koncepcí Jiřího Wolkra přes všechny evidentní rozdíly obou metod a uměleckých orientací, stejně jako Ritsosova vysoce humanistická a realistická tvorba je motivicky a ideově spjata s tvorbou Hikmetovou nebo Nezvalovou či Wolkrovou. Všem uvedeným tvůrcům je nejvlastnější jejich správné chápání funkce básnického slova v dnešním světě.

Pablo Neruda, jeden z „velkých a šťastně pokračujících reprezentantů“ meziválečné avantgardy, dokončil během jednoročního života v ilegalitě (1948—1949) své největší básnické dílo *Canto general* (Velký zpěv).² V roce 1949 přijel poprvé do Československa, v letech 1951—1952 žil několik měsíců na Dobříši a svým dílem „vrůstal do své druhé vlasti“. Nerudovu poezii poznali čeští čtenáři po roce 1950, kdy poprvé vyšel jeho cyklus *Ať procitne dřevorubec*.³ „Poezie tohoto cyklu vyvolala nový akord v celém českém básnictví. Bez ní by patrně nebylo Nezvalova Zpěvu míru ani některých nových rysů v jeho posledních verších“ — říká Jan Pilař.⁴ V Nezvalově Zpěvu míru skutečně nacházíme „mateřská znamínka“ Nerudova Dřevorubce. Zejména je to patrné, srovnáme-li Zpěv míru s šestou částí poémy *Ať procitne dřevorubec*.⁵

Neruda, který se později na jedné z dedikací svých knih podepsal jako „občan Prahy“, se s Nezvalem velmi sblížil. Nezval jej doprovázel po Praze, po malostranských zákoutích a uličkách. V roce 1957 se dokonce rozhodl přeložit největší Nerudovo básnické dílo *Canto general*. Smrt mu však v tom zabránila. Neruda nazývá Nezvala „svým bratrem, básníkem Prahy, pěvcem Prahy, králem Prahy“.⁶

Za svého pobytu u nás se Neruda dověděl podrobněji o velkém hrdinském osudu Julia Fučíka, kterého pak záhy oslavil v rozsáhlé poémě *Pražský rozhovor*, jež v Nezvalově překladu vyšla česky.⁷

¹ J. Ritsos, *Sonáta měsíčního svitu a menší básně*. Praha 1976, 176.

² P. Neruda, *Canto general*. México 1950. Český úplné vydání *Veliký zpěv*, Praha 1978.

³ O P. Nerudovi však věděla naše kulturní veřejnost z antologie *Španělsko v srdci*, která vyšla u nás v roce 1946.

⁴ P. Neruda, *Semena bouře*. Praha 1961, 104.

⁵ P. Neruda, *Veliký zpěv*, 294—295.

⁶ Tamtéž, 443.

⁷ P. Neruda, *Juliu Fučíkovi. Pražský rozhovor*. Praha 1953. Neruda řekl o J. Fučíkovi: „Zijeme v době, která se zítra bude v literatuře nazývat dobou Fučíkovou, do-

Neruda, který u nás žil „z pohostinství staré kultury, obnovené velkou duchovní renesancí socialismu“, jak řekl po Nezvalově smrti, hluboce prožil život naší země a v poémě o Fučíkovi ji nazval „šťastnou otčinou, [...] máti / ocelových očí, milovaným okvětním lístkem / Evropy, korunovaným / mírem svého lidu!“⁸

Kolik velkých a opravdových básníků psalo například o míru, a přesto je Nezvalův Zpěv míru největší dílo v této oblasti. Přibližně ve stejné době, kdy vznikla Nezvalova básnická skladba o míru (1950), napsal Jannis Ritsos v roce 1953 ve vězení báseň Mír. Je sice rozsahem mnohem menší, ale kolik myšlenek je v Nerudových, Nezvalových a Ritsosových básních společných, kolik typologických paralel v nich najdeme. Je to až obdivuhodné, jak tvůrci seismograficky cítili osud světa, jak dovedli zachytit touhu člověka po míru.

Přítom jak Nerudova poéma Ať процitne dřevorubec, tak i Nezvalův Zpěv míru a Ritsosova báseň Mír patří k výrazově nejprostším básnickým skladbám jejich tvorby. Právě v nich se však všichni tři projevují jako básníci konkrétního vidění, myšlení a citění, jako vysoce realističtí tvůrci.⁹

Je dostatečně známo, jak vřelý byl Nezvalův vztah k sovětskému lidu a k sovětské poezii. Vezměme si jeho vztah k tvorbě Vladimíra Majakovského, který pojil Nezvala, Hikmeta a Ritsose i Pabla Nerudu. Nezval píše ve svých pamětech, jak obdivoval Majakovského „velehory imaginace, plně revolučního vědomí“, jak dobře rozuměl jeho „lakonicky posupnému výrazu, jenž byl projevem sebevědomí revolučního sovětského člověka“. Nezval dále píše, že „[...] sovětský kolos [tj. Majakovskij — I. D.], venkoncem nový ve výraze a neúchylný v zaměření, odhalil před mým svědomím prázdnotu rozptýlené a rozptylující se poezie, která spoléhala příliš na sebe“.¹⁰ A na jiném místě říká: „Pro nás pro všechny [...] byl tento nový grandiózní Majakovskij zjevením.“¹¹

Básník Jiří Tufer vzpomíná, jak Nezval „byl uchvácen materialismem slovesné práce sovětského básníka, kterého osobně poznal v Praze roku 1927, a vychutnával onu smyslovou konkrétnost nejen jeho [tj. Majakovského — I. D.], ale celé faktury jeho hmotného verše“.

Nazim Hikmet se bezprostředně po Říjnové revoluci vydal do Anatólie, kde se organizovala Jewibordu, Zelená armáda tureckých revolucionářů, aby se stal jejich básníkem. Pronásledování tureckými úřady jej však přivedlo přes Batumi do Moskvy, kde se osobně seznámil s Vladimírem Majakovským. Pod vlivem jeho poezie se Hikmet zbavil tradičnickým forem psaní, začal tvořit verše v duchu lidové poezie a stal se vyznavačem myšlenek klasiků marxismu.¹²

bou prostého hrdinství. Není snad prostšího a většího díla v dějinách a žádné nebylo napsáno za tak strašných okolností.“ Viz P. Neruda, *Veliký zpěv*. 442.

⁸ P. Neruda, *Juliu Fučíkovi. Pražský rozhovor*, 25.

⁹ J. Ritsos, *Nespavost*, Praha 1959, 214—217.

¹⁰ V. Nezval, *Z mého života*, 3. vydání, Praha 1965, 184.

¹¹ Tamtéž, 220.

¹² V jedné ze svých básní N. Hikmet o tom píše: „Jsem básníkem, / rozumím kouzlu slov, / nejmilejší mou básní / je Anti-Dühring Engelsův. / Básníkem jsem, / píšu snad více, než prší v čase podzimním... / Než však začnu / se pasovat / se svou básní největší, / musím se dobře vyznat v Kapitálu.“

Budovatelské úsilí sovětského lidu inspirovalo Nazima Hikmeta k veršům ve sbírce *Píseň těch, které pijí slunce* z roku 1928 a k jiným veršům z té doby. V letech 1929–1931 vydal Hikmet čtyři sbírky, které znamenají obrat v turecké literatuře. Jedna z nich se jmenuje příznačně *Město, které ztratilo hlas* (1931).

A Jannis Ritsos? V básnické skladbě *Buď zdrav, Vladimíre Majakovskij*, kterou napsal v létě 1953, vyslovil svou apoteózu sovětskému člověku, sovětské zemi, smysl její existence. Ritsos se obrací k Majakovskému jako k pokrevnímu bratru, protože jeho výzvy vstoupily do srdce člověka, a „ač vzdaluješ se, zůstáváš vždy prvním básníkem našeho století“ — říká o něm Ritsos. A dále: „A potřebujeme kulomet tvých veršů. namířených přímo na nepřítele a rovněž přímo na nepřítele, jenž se skryl v nás i v tobě.“¹³ Oslava sovětské skutečnosti je v Ritsosových verších, v nichž volá Majakovského: „Slyš ve slavnostním tichu: dva bilióny kladiv do žuly / tesají sochu světového štěstí. / Slyš tlukot srdce míru!“

Sovětský svaz je pro řeckého básníka „světem, v němž lidi s lopatou luny v obou rukou / naposled hlínu nabrali a zaházeli rakev bezpráví“, kde „lesy Majakovského veršů nadechují svobodu“.

Ritsos se k Majakovskému přímo hlásí a píše řadu básní formálně i obsahově velmi blízkých duchu Majakovského tvorby.

Zmíňme se ještě o vztahu Jannise Ritsose a Nazima Hikmeta k Československu a k Vítězslavu Nezvalovi. Tvůrčí výsledky ze dvou Ritsosových kratších pobytů u nás v roce 1960 a 1962 jsou obdivuhodné: Tři rozsáhlé básnické skladby o Lidicích, Ostravě a Bratislavě, asi třicet kratších básní o krásách a lidech naší země a obšrná báseň, kterou napsal k Nezvalovým nedožitým šedesátinám a nazval *Kdo zpívá... Moto k básni tvoří verše z Nezvalova Edisona „... ještě zpívati a nemít nikdy klid“*.¹⁴

Ritsosova báseň *Kdo zpívá... je* programová, neboť určuje místo básníka v dnešní společnosti. *Kdo zpívá*, říká Ritsos, nezna odpočinku a „spoluzodpovídá za život“, neboť „každý verš má vzepřít chleba, právo, slunce“, neboť „každý verš je mostem od jednoho srdce k druhému“. Jestliže slovenský literární kritik a historik Alexander Matuška napsal o Nezvalovi v roce 1958, že „světový názor je třeba v poezii zazpívat a nikoli vyhlašovat“, pak tuto pravdu si jako málokdo dobře uvědomovali Nezval a také Ritsos. Ritsos ví, že „kdo zpívá, odhaluje a tvoří naše bratrství, potlačuje svou osamocenost, ukazuje do výše, mění bolest v poznání a krásu, vlastní rukou škrtí svůj stín, válčí s válkou, nehrbí se před bezprávím, nesmířitelně nenávidí smrt, věčně obrozuje se a pocítuje bolest zrodu. Kdo zpívá, první střeží mír a ve svobodném světě lidi sbratruje“.

A takto se Ritsos obrací k Nezvalovi: „Vítězslave Nezvale, tys věděl, co máš zpívat a jak zpívat, / tys poezii české jméno dal / a svobodě jsi podal zbraň / a svému národu jsi podal velkou standartu a každému z nás jsi dal po bratru...“

¹³ J. Ritsos, *Nespavost*, 203.

¹⁴ Česky nebo slovensky vyšly tyto výběry z tvorby J. Ritsose nebo samostatné sbírky: *Nespavost*, 1959; *Nebola to hra*, 1962; *Ostrava*, 1962; *Proměny nože*, 1963; *Bratislava je láska*, 1963; *Sonáta měsíčního svitu a menší básně*, 1976; *Sonáta měsíčního svitu*, 1978.

Nezval, Hikmet, Ritsos i Neruda znali obrovskou moc básnického slova. Proto říká Ritsos, že „verš ve svých rukou svírá vlajku velikou, verš nemůže být štat“, že básník bdí, „by světu dvakrát vrátil to, co bylo ztraceno“, že „básník připravuje budoucnost, byť hledí do minula“.

V básni *Kdo zpívá...* řecký tvůrce oslavil naši zem, její kulturu a zejména se vyznal ze své lásky k Praze. „Potomkem světa báseň je – a patří světu“ – říká v závěru své skladby Jannis Ritsos.

Nazim Hikmet, „básník daleko od domova“, kterého osud komunisty přivedl také k nám, těžce nesl, že „umírá kdesi na zeměkouli / Za světovou revoluci“, protože, jak sám napsal, „být exulantem je strašnější než smrt“. Hikmet, kterému se (podobně jako Pablu Nerudovi a jiným pokrokovým umělcům) podařilo uniknout ve své zemi smrti, byl dokonce čestným členem našeho Svazu spisovatelů. Zamíloval si naši zemi, sblížil se zejména s Jiřím Tuřmem a Vítězslavem Nezvalem, kteří překládali jeho verše do češtiny, a vyznal se ze své lásky k Praze a k Nezvalovi. Praha v něm totiž vždy obnovovala stesk po Istanbulu. „Viděl jsem racky na mnoha mořích, v mnohých městech, ale ti na Vltavě jsou, jako by přiletěli rovnou z Istanbulu. Dnes dovedu pochopit, proč Nezval Prahu tolik miloval.“¹⁵

Hikmet skutečně napsal u nás o pobytu v Praze a o naší zemi cyklus básní, které vyšly pod názvem *Pobyt v Praze*. V jedné básni říká, že Praha je „čarodějné zrcadlo“ a že „nad naší zemí zní písně ne v turečtině, ne v ruštině, ne v angličtině, ale v písničtině“.¹⁶

Právě v dubnu 1958, kdy Nezval zemřel, byl Nazim Hikmet u nás. Nezvalova smrt jím velmi otrásla. Věnoval mu dvě básně, v nichž nazval našeho básníka svým bratrem.

Nezval, Ritsos, Hikmet a Neruda ve své básnické tvorbě usilovali vždy o to, psát poezii, která by byla pro člověka nezbytná jako „vonný čerstvý krajíc chleba“ – řečeno s Nezvalem. Ve svých krátkých svědectvích, výpovědích, lyrických nebo rozsáhlých epických dílech skládají skutečnost, často velmi krutě prožitou, ve všech jejích podobách. Milan Blahynka píše, že „Nezval tvořil také básně, které jsou „signály času“, zcela programově. Právě v nich – pokračuje Blahynka – Nezval „formuloval své životní krédo, svou představu nové kultury, nové poezie, nové společnosti, o níž věděl, že se nezrodí bez revoluce“.¹⁷ Ale co jiného jsou Ritsosovy, Hikmetovy nebo Nerudovy verše z doby, kdy úpěli ve vězeních, koncentračních táborech na vyprahlých ostrovech, nebo kdy žili jako psanci, co jiného než právě zachycením kruté skutečnosti a vírou v magickou moc poezie?

Mohli bychom ještě hovořit o Nezvalově, Ritsosově, Hikmetově a Nerudově vztahu například k moři, o jejich umělecky vyjádřené touze po svobodě, o lásce k vlasti apod. Milan Blahynka nazval Vítězslava Nezvala „dělníkem poezie“. Myslím, že toto označení plně platí rovněž pro Nezvalovy básnické druhy Jannise Ritsose, Nazima Hikmeta a Pabla Nerudu.

¹⁵ Kultura, čís. 30, 30. 7. 1959, 1. Viz též N. Hikmet, *Listí ze šesti stromů*, Praha 1963.

¹⁶ N. Hikmet, *Listí ze šesti stromů*, 86.

¹⁷ V. Nezval, *Signály času*. Praha 1974, 16.

Všichni dobře věděli, řečeno slovy Nezvalovými, že „Jen v štěstí miliónů / Je radost krása ráj“, a všichni zpívali celý svůj život.

Nazim Hikmet, Jannis Ritsos a Pablo Neruda se u nás dávno stali populárními básníky. Jejich tvorba v nejednom směru obohatila české i slovenské moderní básnictví. Jejich dílo se stalo součástí našeho kulturního dědictví. Všichni tři básničtí velikáni našeho století mají u nás domovské právo.

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО

Автор статьи на основе анализа следит за некоторыми основными совместными чертами в творчестве Витезслава Незвала, Назыма Хикмета, Янниса Рипоса и Пабло Неруды. Он показывает прежде всего на их творческий прием, обращает внимание на их революционный оптимизм и на их сходное понимание функции искусства; автор особенно подчеркивает их положительное и плодотворное отношение к творчеству Владимира Маяковского и к Советскому Союзу.